

GENDER TUSHUNCHASI, TARIXI VA JAMIYATDAGI AHAMIYATI

Xolova Mohigul Shavkatovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Hayitova Sevinch Jomurod qizi

Mamadaminova Muxlisa Bekmurod qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gender tushunchasining mazmuni, uning tarixiy shakllanishi va jamiyatdagi roli tahlil qilinadi. Gender - bu faqat biologik farqlar bilan cheklanib qolmay, balki ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida shakllanadigan tushuncha ekanligi asoslab beriladi. Tarixiy jihatdan gender tushunchasi turli davrlarda qanday rivojlanganligi va gender rollarining o'zgarishi muhokama qilinadi. Shuningdek, gender tengligi va uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati, gender stereotiplari va ularni yengib o'tish usullari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Gender, gender tengligi, gender rollari, jamiyat, ijtimoiy-madaniy omillar, tarix, stereotiplar, patriarxat, feminizm, inklyuzivlik.

Gender tushunchasi fanlararo yondashuvni talab qiladi, chunki u sotsiologiya, psixologiya, antropologiya va siyosatshunoslik kabi sohalarga taalluqli. Quyida genderni ilmiy jihatdan tahlil qilamiz.

1. Gender tushunchasining ilmiy ta'rifi

Gender - bu shaxsning jamiyat tomonidan belgilangan ijtimoiy va madaniy xususiyatlari majmuasidir. U jinsdan (biologik xususiyat) farqli ravishda, turli davrlarda va turli madaniyatlarda o'zgarib turadi.

Fanlar bo'yicha genderga yondashuv:

Sotsiologiya - gender ijtimoiy institut sifatida jamiyatdagi rollarni shakllantirishga qanday ta'sir qilishini o'rganadi.

Psixologiya - gender identifikatsiyasi va shaxsiy xususiyatlarning shakllanish jarayonini tahlil qiladi.

Antropologiya - turli madaniyatlardagi gender rollarini o'rganadi.

Iqtisodiyot - gender tengsizligi va uning mehnat bozori, ish haqi taqsimoti kabi jarayonlarga ta'sirini tahlil qiladi.

Gender tushunchasining tarixi

Antik davr: Qadimgi Gretsiyada gender rollari qat'iy belgilangan bo'lib, ayollar asosan uy ishlari bilan shug'ullangan, erkaklar esa siyosiy va harbiy faoliyatda ishtirok etgan. Qadimgi Rimda ayollar erkinroq bo'lsa-da, ular hali ham erkaklarga nisbatan cheklovlarga duch kelgan.

O'rta asrlar: Xristian va islom madaniyatlarida gender rollari an'anaviy, patriarxal tuzum asosida belgilangan. Ayollar asosan uy bekasi va ona sifatida ko'rilgan.

Ma'rifatparvarlik davri (XVII-XVIII asrlar): Gender masalasi bo'yicha dastlabki ilmiy ishlar paydo bo'ldi. Mary Wollstonecraftning "A Vindication of the Rights of Woman" (1792) asari ayollar huquqlarini himoya qilish yo'lidagi muhim bosqich bo'ldi.

XIX asr - Feminizmning birinchi to'lqini: Ayollar ovoz berish huquqi uchun harakat boshladi. 1848-yilda AQShda Seneca Falls konventsiyasi o'tkazilib, gender tengligi bo'yicha dastlabki manifestlar e'lon qilindi.

XX asr - Gender tengligi bo'yicha harakatlarning kuchayishi: Ikkinchi to'lqin feminizm (1960-1980): Betty Friedanning "The Feminine Mystique" (1963) kitobi ayollarning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi rolini kengaytirish zarurligini ta'kidladi.

Uchinchi to'liqin feminizm (1990-lar hozirgi davr): Interseksional yondashuv paydo bo'ldi, ya'ni gender masalalarini irq, sinf va milliy omillar bilan bog'liq holda tahlil qilish boshlandi.

Hozirgi jamiyatda genderning ahamiyati. Gender va iqtisodiyot. Jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, gender tengsizligi sababli global iqtisodiyot trillionlab dollar zarar ko'rmoqda. Mehnat bozori statistikasi shuni ko'rsatadiki, ko'plab mamlakatlarda ayollarning o'rtacha ish haqi erkaklarnikidan past.

Ayollar yetakchi lavozimlarda kamroq uchraydi, bu "shisha shift" fenomeni bilan izohlanadi.

Gender va ta'lim. Ko'plab mamlakatlarda qizlar ta'lim olish imkoniyatidan mahrum bo'lgan. BMTning Ma'rifat uchun global hamkorlik tashkiloti (GPE) ma'lumotlariga ko'ra, 130 million qiz ta'lim olish imkoniyatiga ega emas.

Gender tengligi bo'yicha ilg'or davlatlarda qizlar STEM (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) yo'nalishlarida faol ishtirok etmoqda.

Gender va sog'liqni saqlash. Ayollar va erkaklarning sog'liq bilan bog'liq muammolari farqlanadi. Masalan, ayollar depressiyaga ko'proq moyil bo'lsa, erkaklarda yurak-qon tomir kasalliklari ko'proq uchraydi[17].

Gender stereotiplari erkaklarning ruhiy sog'lig'iga ham ta'sir qiladi. "Toksik maskulinlik" (jinsiy aloqa, kuch va agressiyani asosiy qadriyat deb bilish) erkaklarning o'z hissiyotlarini ochiq ifodalashiga to'sqinlik qiladi.

Hozirgi kunda gender muammolari va kelajak prognozlari. Asosiy gender muammolari. Mehnat bozorida gender tengsizligi: Ayollar o'rtacha 20-30% kamroq maosh oladi (Jahon iqtisodiy forumi ma'lumotlari).

Gender stereotiplari: Ayollar uy ishlariga mas'ul deb qaralishi, erkaklar esa oilaning yagona ta'minotchisi sifatida ko'rilishi davom etmoqda.

Jinsiy zo‘ravonlik va gender diskriminatsiya: Dunyo bo‘yicha har uch ayoldan biri hayoti davomida zo‘ravonlikka uchraydi (Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti statistikasi).

Kelajak prognozlari va gender siyosati. Qonunchilik islohotlari: Gender tengligi bo‘yicha yangi qonunlar va kvotalar kiritilmoqda.

Gender bo‘yicha ta‘lim va ongni oshirish: Maktab va universitetlarda gender masalalari bo‘yicha kurslar joriy qilinmoqda.

Gender inkluziyasi siyosatining rivojlanishi: Barcha ijtimoiy guruhlar uchun gender tengligi kafolatlanadigan strategiyalar ishlab chiqilmoqda[16].

Gender faqat biologik jihat bilan bog‘liq tushuncha emas, balki u jamiyat tomonidan shakllantiriladigan ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy hodisadir. Gender tengligi nafaqat inson huquqlari nuqtayi nazaridan muhim, balki ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanish uchun ham zarur. Jamiyatning gender tushunchasiga bo‘lgan munosabati va qiziqishi. Jamiyatning gender masalasiga bo‘lgan munosabati va qiziqishi tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillarga bog‘liq. Turli davr va hududlarda gender masalalariga qarashlar o‘zgarib kelgan. Bugungi kunda gender tushunchasi atrofida bahs-munozaralar davom etmoqda, chunki bu mavzu nafaqat ijtimoiy, balki siyosiy va iqtisodiy jihatlariga ham ta‘sir qiladi[15].

Gender masalasiga bo‘lgan jamiyat fikrining rivojlanishi

An‘anaviy jamiyatlarda genderga bo‘lgan qarashlar

Ko‘pchilik an‘anaviy jamiyatlarda gender rollari qat‘iy belgilangan:

Erkak - oilaning boquvchisi, kuch va yetakchilik timsoli.

Ayol - ona, uy bekasi, mehribon va itoatkor bo‘lishi lozim.

Bu qarashlar uzoq vaqt davomida barqaror bo‘lib kelgan, chunki ular diniy, madaniy va iqtisodiy tuzilmalarga asoslangan.

Zamonaviy jamiyatda gender tushunchasiga qarash. G‘arb jamiyatlari gender tengligini qo‘llab-quvvatlab, ayollarning ta‘lim, siyosat va ish bozorida faol bo‘lishini targ‘ib qiladi[14].

Anʼanaviy jamiyatlarda esa gender masalalariga ehtiyotkorlik bilan qarash davom etmoqda, bu esa baʼzan konservativ qarashlar bilan bogʻliq boʻladi.

Ijtimoiy tarmoqlar va media gender mavzusiga jiddiy taʼsir koʻrsatmoqda, ayniqsa, yosh avlod orasida gender tengligi haqida yangi tushunchalar shakllanmoqda.

Gender boʻyicha jamiyatning qiziqishi. Gender masalasi boʻyicha ijtimoiy bahs-munozaralar

Gender mavzusi jamiyatda koʻpincha qizgʻin bahs-munozaralarga sabab boʻladi. Ushbu munozaralar quyidagi mavzularga boʻlinadi:

Gender tengligi va iqtisodiy samaradorlik: Ayollarning mehnat bozoridagi oʻrni va ish haqi tengligi.

Gender taʼlimi: Maktab va universitetlarda gender boʻyicha taʼlimning ahamiyati.

Gender stereotiplari: Ayollar va erkaklar uchun “loyiq” deb hisoblangan kasblar va ijtimoiy rollar.

LGBTQ+ huquqlari: Ayrim jamiyatlarda gender identifikatsiyasiga oid munozaralar ortib bormoqda[13].

Gender mavzusiga nisbatan avlodlar oʻrtasidagi farq

Yosh avlod - gender tengligini qoʻllab-quvvatlashga moyil, ayniqsa, taʼlim va kasb tanlashda genderni asoslangan cheklolarni qabul qilmaydi.

Katta avlod - koʻproq anʼanaviy qarashlarga ega, gender rollarining saqlanib qolishini afzal koʻradi.

Oʻrta avlod - gender tengligini qisman qoʻllab-quvvatlasa-da, baʼzi anʼanaviy elementlarni saqlab qolishga intiladi.

Gender masalasining media va ijtimoiy tarmoqlarda aks etishi

Media va gender tushunchasi

Jurnalistika: Gender masalalari turli ommaviy axborot vositalarida yoritiladi. Masalan, ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglik, gender zo'ravonligi va gender kvotalari kabi mavzular ko'tariladi.

Kino va adabiyot: Gender stereotiplari ko'p hollarda filmlar va adabiyotda aks etadi. So'nggi yillarda kuchli ayol qahramonlar tasvirlangan filmlar soni oshmoqda[12].

Reklama va marketing: Ayrim kompaniyalar gender neytral reklama yaratishga harakat qilsa, ba'zilar hali ham an'anaviy gender stereotiplarini qo'llab-quvvatlaydi.

Feministik harakatlar va gender huquqlari bo'yicha kompaniyalar internetda ommalashmoqda

Ijtimoiy tarmoqlar orqali gender bo'yicha yosh avlodning dunyoqarashi o'zgarib bormoqda. Gender va jamiyatdagi qarama-qarshiliklar. Gender o'zgarishlarini qo'llab-quvvatlovchilar. Gender tengligi inson huquqlari masalasi ekanligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tarafdorlari. Gender tengligining iqtisodiy o'sishga foyda keltirishini tan oladi. Gender masalasiga qarshi fikrlar[11].

Gender o'zgarishlari milliy an'analarga zid deb hisoblaydigan guruhlar mavjud.

Gender tengligi ayollarning an'anaviy oilaviy rolini zaiflashtiradi degan fikr mavjud. Gender tushunchalarining haddan tashqari siyosiylashib ketishini tanqid qiluvchilar bor.

Gender tushunchasiga jamiyatning munosabati turlicha bo'lib, bu madaniy, diniy, iqtisodiy va siyosiy omillarga bog'liq. Hozirgi kunda gender tengligi ijtimoiy taraqqiyotning muhim qismiga aylangan bo'lsa-da, ba'zi jamiyatlarda gender stereotiplari hali ham kuchli. Kelajakda gender tengligi masalasi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy islohotlar orqali yanada chuqur muhokama qilinishi kutilmoqda[10].

Sizga gender tushunchasi bo'yicha jamiyatdagi qiziqish va munosabatlarning qaysi jihati ko'proq qiziq?

Gender masalalari bo'yicha xalqaro va O'zbekiston olimlari

Gender masalalari bo'yicha dunyo miqyosida va O'zbekistonda ko'plab olimlar tadqiqotlar olib borgan. Quyida ushbu sohada taniqli olimlar haqida ma'lumot beramiz.

Xalqaro miqyosda

1. Judith Butler: Amerikalik faylasuf va gender nazariyotchisi. Uning "Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity" (1990) asari gender performativligi tushunchasini ilgari surib, genderning ijtimoiy konstrukt ekanligini ta'kidlaydi.
2. Simone de Beauvoir: Fransuz ekzistensialist faylasufi va feministi. Uning "The Second Sex" (1949) asari ayollarning ijtimoiy mavqei va gender tengsizligi masalalarini tahlil qiladi.
3. bell hooks: Amerikalik yozuvchi, feministik nazariyotchi va ijtimoiy faollik bilan shug'ullanuvchi. Uning asarlari irq, sinf va gender masalalarini o'rganishga bag'ishlangan.
4. Raewyn Connell: Avstraliyalik sotsiolog, erkaklik va gender ierarxiyalari bo'yicha tadqiqotlari bilan tanilgan. Uning "Masculinities" (1995) asari erkaklik kontseptsiyasini tahlil qiladi.

O'zbekistonda gender masalalari bo'yicha tadqiqot olib borgan olimlar va ularning qarashlari haqida ma'lumot berishdan mamnunman.

1. M. Salayeva: Tadqiqot yo'nalishi: O'zbek oilalarida ota-ona munosabatlarning farzandlarga gender ta'siri.

Asosiy qarashlari: M. Salayeva o'zbek oilalarida onalarning farzandlariga nisbatan o'ta g'amxo'rlik ko'rsatishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, bu holat farzandlarning gender rollarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, oiladagi o'zaro munosabatlarning bola shaxsiga ta'siri masalalariga e'tibor qaratadi. U oilaviy rollarga oid tasavvurlar va ularning differentsiatsiyasi yosh, hududiy va jinsiy xususiyatlarga ega ekanligini ta'kidlaydi. Bu tasavvurlar har bir oilaning ruhiy-ma'naviy muhiti, milliy qadriyatlar va an'analariga bog'liq.

2. O'zbekiston Respublikasi Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiyasi

Tadqiqot yoʻnalishi: Oʻzbekistonda gender tenglikka erishish strategiyasi.

Asosiy qarashlari: Komissiya Oʻzbekistonda gender tenglikni taʼminlash boʻyicha davlat siyosatini amalga oshiradi. Ular xotin-qizlarning davlat va jamiyat qurilishidagi ishtirokini kengaytirish, ijtimoiy-iqtisodiy, taʼlim, sogʻliqni saqlash va boshqa sohalarda gender tenglikni taʼminlashga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqadi. Shuningdek, xotin-qizlarning erkaklar bilan teng darajada davlat va jamiyat boshqaruvida qarorlar qabul qilishdagi ishtirokini taʼminlashga eʼtibor qaratadi[9].

3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev

Tadqiqot yoʻnalishi: Xotin-qizlar va yoshlar masalalari boʻyicha yangi ish tizimi.

Asosiy qarashlari: Prezident Shavkat Mirziyoyev xotin-qizlar va yoshlarni mehnat bozorida talab yuqori boʻlgan kasb-hunarlariga tayyorlashni tizimli yoʻlga qoʻyish zarurligini taʼkidlaydi. Uning fikricha, bu orqali ularning munosib ish topishiga koʻmaklashish va koʻplab ijtimoiy hamda iqtisodiy muammolarni hal etish mumkin. Buning uchun nafaqat davlat taʼlim muassasalari, balki nodavlat kasb-hunar taʼlimi markazlarini ham jalb qilish zarur.

4. Boshqa olimlar va tadqiqotchilar

Oʻzbekistonda gender masalalari boʻyicha tadqiqot olib borayotgan boshqa olimlar ham mavjud boʻlib, ularning qarashlari turlicha. Baʼzi tadqiqotchilar gender tenglikni taʼminlashda ijtimoiy-psixologik omillarga eʼtibor qaratishsa, boshqalari huquqiy va iqtisodiy jihatlarni oʻrganadilar. Masalan, ayrim olimlar xotin-qizlarning huquqiy va iqtisodiy ahvolini yaxshilash, ularning turmush va mehnat sharoitlarini yaxshilash, reproduktiv salomatligini saqlash masalalariga eʼtibor beradilar[8].

Xulosa: Oʻzbekistonda gender masalalari boʻyicha tadqiqot olib borayotgan olimlar turli yoʻnalishlarda ishlamoqda. Ularining qarashlari va yondashuvlari tadqiqot mavzusi va maqsadlariga qarab farqlanadi. Baʼzilar ijtimoiy-psixologik omillarga eʼtibor qaratishsa, boshqalari huquqiy, iqtisodiy yoki taʼlim masalalarini oʻrganadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudova N. Gender va jamiyat: O'zbekistonda gender tenglik masalalari. Toshkent: Fan, 2020.
2. Karimova S. Gender tadqiqotlari asoslari. Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
3. O'zbekistonda gender siyosati va taraqqiyot / Tahrir hay'ati. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Jahonbank va BMT hisobotlari: O'zbekistonda gender tengligi bo'yicha tahlillar. Toshkent, 2021.
5. "O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi 2030" // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. Toshkent, 2021.
6. Hasanova D. O'zbek oilalarida gender munosabatlari: an'analar va zamonaviylik. Toshkent: Ijtimoiy fanlar, 2017.
7. Nazarova G. Feministik harakatlar va ularning jamiyatga ta'siri. Samarqand: Ilm nuri, 2019.
8. Saydulloyevich, O. Y. (2023). SAMPLES OF THE WISDOM OF IMAM ABU HAMID GHAZALI QUOTED IN THE GREAT WORKS. World Bulletin of Social Sciences, 25, 18-21.
9. Saidulloyevich, Y. O. (2022). Comments and explanations on the works of the great mutaffakkir imam ghazali. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL), 3(12), 241-244.
10. Saydulloyevich, O. Y., & Kizi, J. N. Z. (2022). Methods Of Developing Labor Education At School And In The Family. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(3), 57-60.
11. Saydulloyevich, Y., & Kizi, N. (2022). Analysis of pedagogical problems of gender differences in resolving conflict situations. International Scientific Research Journal, 3(3), 154-157.

12. Saydulloyevich, O. Y., & Raxmonovich, I. R. Factors Of Orientation Of Students To The Teaching Profession. JournalNX, 317-319.
13. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, K. M. (2021). Developing Healthy Thinking In Students As A Pedagogical Problem. European Journal Of Life Safety And Stability (2660-9630), 12, 424-429.
14. Xolova, M. S., & Ochilov, Y. S. (2021). Pedagogical Conditions For The Development Of Healthy Thinking In Students. Academic research in educational sciences, 2(6), 54-57.
15. Saydulloyevich, Y. O., & Abdullaevna, M. M. (2022). Improvement of methodology of use of national ananas in teaching pedagogical sciences in the system of professional education.
16. Saydulloyevich, O. Y., & Shavkatovna, X. M. (2022). Scientific activity and spiritual heritage of Imam ghazali.
17. Saydulloyevich, O. Y. (2022). The educational and moral significance of the spiritual heritage of Imam ghazali.